

УДК 343.21.01

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ІНСПЕКЦІЇ ЩОДО ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Фесан М.В.

Одеський національний морський університет

На основі аналізу законодавства зарубіжних країн, законодавчої та галузевої нормативно-правової бази щодо контролю кримінально-виконавчої інспекції за особами звільненими від відбування покарання, що стосується діяльності служб пробації, обґрунтовується необхідність упровадження в діяльність кримінально-виконавчої інспекції пробаційних форм. Здійснено аналіз взаємодії кримінально-виконавчої інспекції з державними і недержавними органами та організаціями щодо виконання покарань.

Ключові слова: пробація, кримінально-виконавча інспекція, контроль, нагляд, особи, звільнені від відбування покарання.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, передбачається досягти шляхом: створення правових та матеріально-технічних умов для реформування кримінально-виконавчої інспекції у службу пробації; розширення кола державних та недержавних організацій, що залучаються до діяльності, спрямованої на забезпечення соціально-психологічного, педагогічного та профілактичного впливу на засуджених; розроблення і впровадження системи реабілітаційних та корекційних програм для осіб, до яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі, розроблення волонтерських програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення або обмеження волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури та наукових пошуків багатьох вчених, серед них були використані наукові праці наступних, а саме: Богатирьова І.Г., Богатирьової О.І., Безпалової О.І., Звенигородського О.М., Малишева В.С., Патюка С.О., Скворцова С.І., Третьяка О.С., Чоботок А.В., Яковець І.С., Ягунов Д.В. та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Здійснивши аналіз повноважень працівників органу пробації, проаналізувавши нормативно-правову базу, яка регламентує діяльність персоналу органу пробації, можливо зазначити про проблеми реалізації такого права, як відвідування суб'єктів пробації за місцем проживання, роботи навчання. Існує необхідність розгляду й проблеми забезпечення особистої безпеки працівників кримінально-виконавчої інспекції/органу пробації на робочих місцях під час відвідування осіб, що перебувають на обліку, зокрема під час явки на реєстрацію. Беручи до уваги те, що деякі особи є небезпечними і налаштовані агресивно проти співробітників, може існувати загроза їх життю або здоров'ю. Протистояти небезпеці працівники кримінально-виконавчої інспекції/органу пробації не можуть, так як не наділені певними повноваженнями, які б дозволили захистити себе і оточуючих від злочинних діянь із боку засудженого.

Мета статті. Мета даної роботи полягає в тому, що на основі аналізу наукових праць, чинного законодавства України та зарубіжного досвіду у сфері

організації діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації, проаналізувати порядок здійснення нагляду та вказати на шляхи удосконалення кримінально-виконавчої інспекції за особами, звільненими від відбування покарання.

Виклад основного матеріалу. В Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 8 листопада 2012 р., визнається неефективність системи виконання покарань, альтернативних позбавленню волі та вказується, що процес виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, не забезпечує соціально-виховного впливу на засуджених і переважно зводиться до формального контролю за виконанням засудженими обов'язків, покладених на них судом.

Кримінально-виконавча інспекція, штатна чисельність якої налічує 2,2 тис. працівників (майже 50% персоналу – жінки), виконує покарання у виді: позбавлення прав обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності (7,8 тис.); виправних робіт (4,6 тис.); громадських робіт (1,7 тис.). Крім того, важливим напрямом реформування Державної кримінально-виконавчої служби є створення на базі кримінально-виконавчої інспекції служби пробації, яка існує у більшості країн Європи. Рекомендації щодо створення такої служби надано експертами Європейського Союзу у листопаді 2006 року в оцінчій доповіді «Визначення пріоритетів та оцінка потреб широкомасштабного проекту реформування Кримінально-виконавчої системи України».

5 лютого 2015 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про пробацію» [1]. Згідно вказаного Закону, починаючи з 27 серпня 2015 року в Україні діє національна система пробації. Сьогодні пробація є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції багатьох країн та результатом демократичного розвитку суспільства, який доведений майже двохсотрічною історією розвитку пробації. Прийняття Закону України «Про пробацію» стало реальним кроком у сфері наближення юстиції України до міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру, притаманної демократичному суспільству.

Закон України «Про пробацію» розроблявся з урахуванням світових стандартів розвитку альтернатив позбавленню волі, а також європейських стандартів пробації, закріплених у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № СМ/(2010)1 про Правила Ради Європи з пробації.

Виходячи зі змісту завдань пробації, визначених Законом України «Про пробацію», порівняно з функціями, що виконуються сьогодні кримінально-виконавчою інспекцією, на орган пробації покладаються принципово нові завдання, пов'язані з: підготовкою досудових доповідей щодо обвинувачених; проведенням соціально-виховної роботи із засудженими; реалізацією пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; здійсненням заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення.

За визначенням юридичної енциклопедії пробація – це вид покарання у Великобританії, США, яке полягає у накладенні певних обмежень на здійснення засудженим своїх прав і свобод, встановленні спеціального нагляду за його поведінкою [2, с. 418]. У деяких країнах інститут пробації визначено як систему заходів, що застосовується до правопорушника як виховні методи замість порушення кримінальної справи або позбавлення волі. Таким чином, у законодавстві зарубіжних держав інститут пробації визначається як вид покарання або вид звільнення від відбування покарання із випробуванням.

Під пробацією також розуміють умовне невиконання призначеного покарання або умовне не призначення покарання із поміщенням засудженого на певний термін під індивідуальний нагляд посадової особи (офіцера пробації, агента, помічника тощо), яка здійснює контроль за поведінкою піднаглядного, виконанням ним певних обов'язків та умов пробації, забезпечує проведення виправного курсу [3]. Д.В. Ягунов пропонує цим поняттям охоплювати різні елементи, зокрема: концепцію соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально вразливими групами; ієрархічну організаційну структуру; орган державної влади (службу); різновид кримінального покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, та одночасно умовне звільнення від покарання з випробуванням (або умовне невинесення вироку); специфічний процес виконання альтернативних покарань; стан, в якому перебуває злочинець протягом певного строку; певне з'єднувальна ланка між системою кримінальної юстиції та сфери соціальної роботи [4, с. 5].

Концепцією реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленої Указом Президента України від 25 квітня 2008 р. закріплено, що метою реформування кримінально-виконавчої служби, зокрема, має стати організація діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації. Концепція Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на період до 2017 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р., закріпила, що одним з основних завдань Програми є подальше вдосконалення роботи Державної кримінально-виконавчої служби шляхом організації діяльності кримінально-виконавчої інспекції на засадах пробації.

Останнім документом, який доволі чітко визначив окремі форми пробації та їх зміст, стала Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, затверджена Указом Президента України від 24 травня 2011 р. В ній до основних заходів з розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх віднесено створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення. А одним із засобів досягнення цієї мети називається сприяння створенню служби пробації для неповнолітніх, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належного патронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або

звільнені з них, сприяння їх соціальної адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти.

Отже, по суті, національні нормативні акти дають підґрунтя для запровадження: 1) пробації як виду покарання; 2) пробації як служби для виконання покарання у виді пробації та надання досудових доповідей; 3) служби пробації для неповнолітніх.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про пробацію» пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

Не дивлячись на прийняття Закону України «Про пробацію», Державна кримінально-виконавча служба України має проблеми правового і організаційного характеру щодо впровадження пробації, тому на сьогоднішній день про службу пробації можливо говорити тільки у майбутньому часі. Закон України «Про пробацію» чинний, але на практиці не застосовується. Для реалізації положень закону необхідне розроблення підзаконних нормативно-правових актів, якими потрібно визначити: порядок складання досудової доповіді; порядок здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи з засудженими; порядок розроблення та реалізації пробаційних програм; порядок взаємодії органу пробації та державних органів під час здійснення заходів пенітенціарної пробації; положення про організацію діяльності волонтерів пробації та інструментів апробаційної діяльності.

Стаття 10 Закону України «Про кримінально-виконавчу службу України» визначає, що кримінально-виконавча інспекція – орган, який виконує покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Відповідно до ст. 13 КВК України уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує: здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років; виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт; реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію; здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або

позбавлення волі на певний строк, до звільнення; направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів; здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Положення щодо застосування пробаційних програм набрало чинності з 1 січня 2018 року. Як бачимо у двох нормативно-правових актах орган, який здійснює нагляд та контроль за діяльністю осіб, звільнених від відбування покарання називається по різному, у Законі – кримінально-виконавча інспекція, а КВК України – орган пробації.

Сьогодні кримінально-виконавча інспекція виконує контролюючу функцію щодо деяких покарань, альтернативних позбавленню волі. Індивідуально-профілактичну роботу здійснюють органи Національної поліції України, соціальну роботу – певні суб'єкти соціальної діяльності. Закон України «Про пробацію» визначає три види пробації: першим з них є досудова пробація, яка включає в себе забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності. Наступним видом є наглядова пробація, яка характеризується здійсненням наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів. Орган пробації під час наглядової пробації реалізує пробаційні програми стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням. І останній вид – це пенітенціарна пробація, суть якої полягає у підготовці осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання. У здійсненні нагляду за засудженими та проведенням з ними соціально-виховної роботи братимуть участь волонтери пробації – представники громадських організацій.

У зв'язку з виконанням завдань пробації збільшується обсяг повноважень її працівників. Так, на відміну від працівника кримінально-виконавчої інспекції, працівник органу пробації набуває статусу учасника кримінального процесу з відповідними правами та обов'язками, здійснює соціально-виховну, індивідуально-профілактичну роботу. Тому, особливої уваги потребують особи, без яких не може функціонувати орган пробації – персонал органу пробації, який повинен володіти відповідними знаннями, навичками, уміннями для виконання покладених завдань. Права, обов'язки, відповідальність, правовий та соціальний захист персоналу органу пробації визначаються в Законі України «Про про-

бацію», зокрема вони мають право: перебувати на земельних ділянках, у жилих та інших приміщеннях громадян за їхньою згодою, а також на території і в приміщеннях підприємств, установ і організацій з повідомленням про це керівника або уповноваженої ним особи; відвідувати суб'єктів пробації за місцем їх проживання, роботи або навчання; викликати суб'єктів пробації до органу пробації та отримувати від них усні чи письмові пояснення, безоплатно отримувати у встановлений строк інформації, необхідної для здійснення його повноважень.

Таким чином необхідно визначити ким є офіцер пробації. Виходячи з положень Закону України «Про пробацію» не зрозуміло, що водночас він є: державним службовцем, соціальним працівником, який надає соціальні послуги як засудженим до альтернативних покарань, так і до позбавлення волі; соціальним працівником, який надає підтримку потерпілим від злочинів; посередником між потерпілим та злочинцем; учасником кримінального процесу, обов'язок якого полягає у наданні суду максимально повної соціально-психолого-біологічної характеристики про особу злочинця у формі так званої досудової доповіді; соціальним працівником, який обслуговує інші соціально-вразливі категорії населення.

У пенітенціарних службах таких європейських країн як Норвегія, Голландія та Ірландія пріоритетним вважається підготовка офіцерів пробації до роботи з особами, яких відносять до груп підвищеного ризику, тобто з тими, хто може скоїти повторний злочин. В Англії та Уельсі, Бельгії, Данії, Норвегії, Франції та Швеції служби пробації беруть активну участь у сфері первинного попередження злочинності, запобіганню домашнього насильства, зловживань щодо дітей та попередженні наркоманії.

Все вище викладене вказує на те, що в Україні, при складанні навчальних програм підготовки офіцерів служби пробації, мають бути враховані не лише порядок виконання покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт, а й ті підходи до професійної підготовки, що мають місце в європейській практиці.

Погоджуємось з думкою А.В. Чоботок яка зазначає, що для уникнення зазначених проблем, кримінально-виконавчу інспекцію, у майбутньому – орган пробації, потрібно вивести з підрозділу Державної пенітенціарної служби України і створити Головне управління пробації, підпорядкувавши його Міністерству юстиції України [5, с. 322].

Найголовніше на даний час для функціонування служби пробації – це підготувати працівників (офіцерів) служби пробації, визначити вимоги, які будуть пред'являтися до працівника (інспектора, офіцера) служби пробації при проходженні конкурсу на роботу до служби, та розробити систему підбору кадрів, наприклад, перед призначенням на посаду інспектора, офіцера служби пробації претендент обов'язково здає іспит, бере участь у публічному конкурсі для заміщення цієї посади, має випробувальний термін при прийомі на роботу, а після затвердження на посаді зобов'язаний періодично проходити курси підвищення кваліфікації та підтверджувати свою відповідність посаді.

В аспекті розширення переліку запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, ефективним останні десять років у країнах світу є використання електронних засобів контролю та нагляду за засудженими як альтернативного заходу покарання. Так, у Швеції електронні браслети обирають засуджені на строки до 3 місяців – дрібні крадії та водії, які потрапили в ДТП. В Австрії електронні ножні браслети надівають на достроково звільнених, яких було засуджено до строків менше трьох років [6, с. 54–55]. Цікавим є досвід Франції щодо використання електронних засобів контролю в профілактичних цілях, де парламентом було розглянуто законопроект, який (у разі його схвалення) дозволить суддям зобов'язувати осіб, причетних до вчинення статевих злочинів, носити електронні браслети протягом певного періоду навіть після відбуття покарання з метою контролю та запобігання вчиненню нових протиправних дій [7].

З точки зору імплементації позитивного досвіду функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн заслуговують на увагу такі перспективні напрямки реформування, як: встановлення нових форм нагляду за засудженими з використанням електронних засобів контролю; організація поступового контролю за звільненими; формування фонду поступового контролю за звільненими з місць позбавлення волі; сприяння відкритості кримінально-виконавчої системи; залучення до виконання допоміжних видів робіт волонтерів.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що під адміністративною діяльністю кримінально-виконавчої інспекції щодо осіб, звільнених від відбування покарання слід розуміти систему комплексних заходів організаційного та виховного характеру, які спрямовані на проведення індивідуально-профілактичної роботи відносно цієї категорії осіб.

Сьогодні діяльність такого органу як кримінально-виконавча інспекція регламентується як Законами так і підзаконними нормативно-правовими актами, однак, в цих актах даний орган називається по різному. Так, у ст. 13 КВК України – орган пробації, а ст.ст. 6, 10 Закону України «Про державну кримінально-виконавчу службу України» – кримінально-виконавча інспекція. Головною відмінністю органу пробації від кримінально-виконавчої інспекції є виконання: досудової функції – проведення офіцерами пробації соціального дослідження про правопорушника, складання стосовно нього досудового звіту та присутність офіцера пробації на судовому засіданні; функції інтенсивної пробації – підготовка й проведення офіцерами пробації різноманітних програм та тренінгів для осіб, які скоїли злочин; функції соціального контролю – проведення офіцерами пробації соціальної роботи, яка передбачає різноманітні форми, та інші.

Отже, для вирішення даних проблем, на нашу думку, необхідно розширити перелік повноважень працівників органу пробації та доповнити ст. 19 Закону України «Про пробацію» положенням, що під час здійснення нагляду персонал органу пробації має право: затримання засудженого, який знаходиться в розшуку; застосування відповідно до законодавства фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї.

Список літератури:

1. Про пробачію: Закон України від 5 лютого 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.
2. Юридична енциклопедія: в 6-ти т. [Текст] / ред. Ю.С. Шемшученко. – Допов. вид. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 4 : Н–П. – 2002. – 720 с.
3. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні : посіб. [Текст] / За ред. Беци О.В. – К.: «МП Леся», 2003. – 116 с.
4. Ягунов Д.В. Служба пробации: концепция, принципы деятельности, организационная структура [Текст] : конспект лек. / Д.В. Ягунов. – Черкассы: Изд-во Ю. Чабаненко, 2007. – 72 с.
5. Чоботок А.В. Деякі питання діяльності працівників кримінально-виконавчої інспекції по виконанню завдань пробачії // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 320–322.
6. Колбасова Е.В. Механизм применения электронных средств контроля и надзора за осужденными к ограничению свободы / Е.В. Колбасова // Юрид. наука. – 2011. – № 3. – С. 54–56.
7. Шмагун О. Переваги та шляхи вдосконалення використання електронних засобів контролю в Україні [Електронний ресурс] / О. Шмагун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2931>.

Фесан М.В.

Одесский национальный морской университет

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ИНСПЕКЦИИ КАСАЕМО ЛИЦ, ОСВОБОЖДЕННЫХ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ

Аннотация

На основе анализа законодательства зарубежных стран, законодательной и отраслевой нормативно-правовой базы по контролю уголовно-исполнительной инспекции за лицами, освобожденными от отбывания наказания, касается деятельности служб пробации, обосновывается необходимость внедрения в деятельность уголовно-исполнительной инспекции пробационных форм. Осуществлен анализ взаимодействия уголовно-исполнительной инспекции с государственными и негосударственными органами и организациями по выполнению наказаний.

Ключевые слова: пробация, уголовно-исполнительная инспекция, контроль, надзор, лица, освобожденные от отбывания наказания.

Fesan M.V.

Odessa National Maritime University

WAYS OF IMPROVING THE ACTIVITIES OF CRIMINAL-EXECUTIVE INSPECTION FOR PERSONS ABOVE FROM PUNISHMENT

Summary

On the basis of the analysis of the legislation of foreign countries, the legislative and branch legal and regulatory framework for the supervision of the criminal-executive inspection of persons released from serving the sentence concerning the activities of probation services, the necessity of introducing probation forms into the activity of the criminal-executive inspection is substantiated. An analysis of the interaction of the criminal-executive inspection with state and non-government bodies and organizations on the execution of sentences is carried out.

Keywords: probation, Criminal-Executive inspections, control, supervision, persons exempted from serving a sentence.